

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

دانشگاه باقر العلوم (ع)

(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشگاه باقر العلوم (علیه السلام)

دانشکده: معارف، فلسفہ و کلام اسلامی

پایان نامہ کارشناسی ارشد

رشته: فلسفہ و کلام اسلامی

عنوان:

آراءِ منطقی میر داماد (۵)

استاد راهنما:

دکتر عسکری سلیمانی

استاد مشاور:

دکتر فیروزجایی

نگارش:

سعید احمدی

شہریور ۱۳۹۰

تقدیم به بانوی گرامی،

أم الأئمة، صدیقه طاهره، فاطمه-

زهرا (سلام الله علیها) که تمامی توفیقاتم

بسته به نگاه مادرانه اوست

چه زیباست!

از باب «لَإِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ» سپاس گویم آفریدگار بی‌همتا را که توفیق حضور در شهر علم و فقاہت، عَشَّ آلِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه وآله) را نصیب این کمترین کرد تا جُرْعَه نَوْشِ چشْمه سار علوم دینی، به دست اساتید معظم گشته و توفیق نوشتن این رساله را پیدا کنم.

و چه شایسته است!

از باب «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» از اساتید بزرگوارم در دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام) به ویژه استاد گرامی حجت الاسلام و المسلمین دکتر عسکری سلیمانی (زید عزه) که راهنمایی این رساله را برعهده گرفتند و استاد عزیز حجت الاسلام و المسلمین دکتر فیروزجایی (زید عزه) که با ارشادات خود، حقیر را یاری نمودند، قدردانی و سپاسگزاری کنم.

و تشکر کنم از همسر خوب و فرزند دلبندم که با صبر و شکیبایی زمینه اتمام این رساله را فراهم نمودند.

چکیده

منطق‌دانان مسلمان در تکامل و پختگی مباحث منطقی گام‌های اساسی و بلندی را بر داشته‌اند. این تکامل بدون در نظر گرفتن سیر تاریخی‌ای مباحث منطقی، به خوبی قابل درک نیست؛ زیرا توجه به پشتوانه تاریخی مباحث عقلی در تحلیل آن نقش مهمی دارد. مباحث منطقی نیز در سیر تکاملی خود بیشتر مرهون تلاش‌های فکری ابن سینا و شارحان و ناقدان اوست و این تکامل ادامه دارد تا در منطق صدرایی به اوج خود می‌رسد. میرداماد را می‌توان به عنوان حلقه‌ی وصل سیر مباحث منطقی و گذر از منطق مشایی به صدرایی به شمار آورد.

این رساله از یک سو شامل مباحثی است که میرداماد به تبع منطق‌دانان پیش از خود مطرح کرده و به توضیح و تحلیل دقیق آنها همت گماشته است؛ مانند: تعریف منطق، غرض از یادگیری آن، موضوع آن، دلالت و اقسام آن، تصور و تصدیق، تقابل، کلیات خمس و... از سوی دیگر شامل ابداعاتی است که میرداماد در مباحث منطقی ایجاد کرده است. مانند:

1. تفکیک بین معقولات ثانیه منطقی و فلسفی. از نظر میرداماد عروض معقولات ثانیه منطقی بر معقولات-اولی بحسب وجود ذهنی است در حالی که عروض معقولات ثانیه فلسفی بحسب وجود خارجی یا اعم است.
2. تقسیم مطلب هلی بسیط حقیقی و مشهوری و بیان اینکه هل بسیط حقیقی سؤال از خود شیء است بحسب حقیقت آن در ذاتش و تقرر ماهیتش و اینکه این مرتبه تقرر ماهوی طبق اصالت ماهیت، بر مرتبه وجود آن شیء تقدم دارد.
3. وجود رابطی دو اصطلاح دارد، یکی از دو معنا محمول واقع می‌شود و دیگری وجود رابط است که بین موضوع و محمول قضایا قرار دارد و مقابل وجود فی نفسه است، این معنا از وجود رابطی، وجود فی غیره است و از آن به معنای حرفی یاد می‌شود.
4. تبیین معنای اعم بودن موضوع سالبه از موجه و دفع پارادوکس مطرح شده در رابطه با این اعم بودن با توجه به اعتباری بودن شمول و اعمیت موضوع سالبه از موجه.
5. جریان برهان لمّ و إنّ در قیاس‌های استثنایی همانند قیاس‌های اقترانی با توجه به اینکه مستثنی در آن به منزله‌ی حد وسط در حمله است.

واژگان کلیدی:

میرداماد، موضوع منطق، مطالب، وجود رابط، قضیه سالبه، برهان لمّ، برهان إنّ.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱. توضیح عنوان	۱
۲. تبارشناسی	۱
۳. اهمیت و ضرورت	۱
۴. بیان مسئله	۲
۵. بیان سؤالات فرعی	۲
۶. پیش فرض‌های تحقیق	۳
۷. فرضیه‌ها	۳
۸. پیشینه پژوهش	۴
۹. مشکلات پژوهش	۴
۱۰. روش	۴
۱۱. درباره مبرداماد	۴
فصل دوم: مباحث مقدماتی منطق از دیدگاه میرداماد	۸
۱. تعریف منطق	۸
۲. غرض منطق	۹
۳. موضوع منطق	۹
۴. دلالت	۱۱

- ۴-۱- انحاء تحقق یک شیء..... ۱۲
- ۴-۲- نحوه وضع الفاظ..... ۱۳
- ۴-۳- تعریف دلالت..... ۱۳
- ۴-۴- اقسام دلالت..... ۱۴
۵. علم..... ۱۶
- ۵-۱- علم حضوری و حصولی..... ۱۶
- ۵-۲- تصور و تصدیق..... ۱۶
- ۵-۲-۱- حقیقت تصور و تصدیق..... ۱۷
- ۵-۲-۲- مطابقت در تصورات..... ۱۷
- ۵-۲-۳- تصور مفرد مفید تصدیق نیست... ۱۸
۶. تقابل..... ۲۰
- ۶-۱- تناقض..... ۲۱
- ۶-۲- عدم و ملکه..... ۲۳
- ۶-۳- تضاد..... ۲۵
- ۶-۴- تضایف..... ۲۶
- ۶-۴-۱- ویژگی های تضایف..... ۲۷
- ۶-۴-۲- اشکالات باب تضایف..... ۲۸
۷. مطالب..... ۳۳

- ۷-۱ مطلب ما..... ۳۳
- ۷-۲ مطلب ای..... ۳۵
- ۷-۳ مطلب هل..... ۳۶
- ۷-۴ مطلب لم..... ۳۸
- ۷-۵- ترتیب مطالب اصلی..... ۳۹
- ۷-۶- فروع مطالب..... ۳۹
- پی نوشت فصل دوم..... ۴۱
- فصل سوم: تصورات ۵۴
۱. کلیات خمس..... ۵۴
۲. تعریف ۵۵
- پی نوشت فصل سوم..... ۵۸
- فصل چهارم: تصدیقات..... ۵۹
۱. حمل..... ۵۹
- ۱-۱- تعریف حمل..... ۵۹
- ۱-۲- اقسام حمل..... ۶۰
- ۱-۲-۱- حمل موافات و اشتقاق..... ۶۰
- ۱-۲-۲- حمل ذاتی اولی و شایع صناعی..... ۶۰
- ۱-۲-۳- اقسام حمل شایع..... ۶۲

- ۳-۱- معیار صحت حمل..... ۶۵
۲. قضیه حملیه..... ۶۸
- ۱-۲- اجزاء قضیه..... ۶۸
- ۲-۲- عقدالوضع..... ۷۰
- ۱-۲-۲- حقیقت عقدالوضع..... ۷۱
- ۲-۲-۲- جهت در عقدالوضع..... ۷۲
- ۳-۲- وجودرابط درقضیه..... ۷۲
- ۴-۲- مفادسالبه..... ۷۵
- ۱-۴-۲- تمایز سالبه و معدولۀ المحمول و سالبۀ المحمول..... ۷۶
- ۲-۴-۲- معنای اعم بودن موضوع سالبه از موجه..... ۷۶
- ۳-۴-۲- اشکالات بر اعم بودن موضوع سالبه از موجه..... ۷۷
- ۵-۲- اقسام حملیه..... ۸۹
- ۱-۵-۲- حملیه بتیه و غیر بتیه..... ۸۹
- ۱-۱-۵-۲- تمایز بین حملیه بتیه و مشروطه..... ۸۹
- ۲-۱-۵-۲- پارادوکس حمل بر ممتنعات و پاسخ آن..... ۹۰
- ۳-۱-۵-۲- غیر بتی بودن احکام «واجب الوجود»..... ۹۱
- ۲-۵-۲- شخصیه، حاصره، طبیعیه و مهمله..... ۹۱
- ۳-۵-۲- حقیقیه، خارجیه و ذهنیه..... ۹۳

۳. ملاک صدق در قضایا..... ۹۴
۴. ماده و جهت..... ۹۵
- ۴-۱- بدهات مفهوم مواد..... ۹۷
- ۴-۲- رکن یا ضمنی بودن مواد..... ۹۷
- ۴-۳- جایگاه جهت در قضیه..... ۹۸
- ۴-۴- تقسیم حملیه به مطلقه و موجهه..... ۹۹
- ۴-۵- اقسام امکان..... ۹۹
- ۴-۵-۱- امکان عام..... ۹۹
- ۴-۵-۲- امکان خاص..... ۱۰۱
- ۴-۵-۳- امکان اخص..... ۱۰۱
- ۴-۵-۴- امکان استقبالی..... ۱۰۲
- ۴-۵-۵- امکان استعدادی..... ۱۰۲
- ۴-۶- اقسام ضرورت..... ۱۰۳
- ۴-۶-۱- ضرورت ذاتیه..... ۱۰۳
- ۴-۶-۲- ضرورت وصفیه..... ۱۰۳
- ۴-۶-۳- ضرورت ازلیه..... ۱۰۴
- ۴-۶-۴- سالبه ضروریه و سالبه الضروره..... ۱۰۴
- پی نوشت فصل چهارم..... ۱۰۶

فصل پنجم.....	۱۲۷
۱. برهان.....	۱۲۷
۱-۱- تعریف برهان.....	۱۲۷
۲- ۱- تعریف یقین.....	۱۲۷
۳- ۱- اقسام برهان.....	۱۲۸
۱-۳-۱- اقسام برهان إنّ.....	۱۲۸
۴-۱- ملاک علیت حد وسط.....	۱۰
۵-۱- قاعده ذوات الاسباب.....	۱۳۲
۶-۱- برهان لم و إنّ در قیاسات استثنایی.....	۱۳۴
۱-۶-۱- برهان لمّی و إنّی در استثنایی اتصالی.....	۱۳۵
۱-۶-۲- برهان لمّی و إنّی در استثنایی انفصالی.....	۱۳۷
۷-۱- برهان در قیاس خلف.....	۱۴۰
۸-۱- برهان در قیاس مقسم.....	۱۴۲
۹-۱- شرایط مقدمات برهان.....	۱۴۳
۲. اجزاء علوم.....	۱۴۶
پی نوشت فصل پنجم.....	۱۴۸
نتیجه گیری.....	۱۵۲
منابع و مأخذ.....	۱۵۹

چکیده انگلیسی.....۱۶۳

فصل اول: کلیات

در این فصل مباحثی چون، توضیح عنوان، تبارشناسی، اهمیت و ضرورت موضوع، بیان مسئله، بیان سؤال اصلی، پیش فرضها و مبانی تحقیق، فرضیه‌های تحقیق و روش آن مطرح شده است.

(1) توضیح عنوان

«آراء» جمع «رأی» بمعنای اعتقاد است. منظور از آراء منطقی میرداماد نظرات و اعتقادات میرداماد در مباحث منطقی است. هر چند در اولین نگاه به نظر می‌آید که آراء منطقی میرداماد ناظر به ابداعات او در مباحث منطقی باشد، اما آنچه که در این رساله مورد نظر نویسنده است کلیه مباحثی است که میرداماد در باب منطق مطرح کرده است؛ حال چه تبیین جدیدی از مباحث منطقی گذشته باشد و چه طرح مباحث بکر و ابداعی و چه تحلیل‌های فلسفی‌ای که گره‌ای از معضلات منطقی را می‌گشاید.

(2) تبارشناسی

بعضی از آراء منطقی میرداماد می‌تواند در مباحث معرفت‌شناسی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. بعضی از مباحثی که ایشان در کتب خود دارد می‌تواند در فلسفه منطق مطرح شود. در تاریخ منطق نیز به عنوان حلقه وصل منطق مشاء و منطق صدرایی می‌توان به تطور آراء ایشان توجه کرد. این تحقیق در نظر دارد با نگاهی منطقی، نظرات و آراء منطقی او را که نقشی در تطور مباحث منطقی داشته از لابه‌لای کتاب‌های استخراج کرده و به عنوان نوشتاری مستقل در منطق، به جامعه علمی عرضه کند.

(3) اهمیت و ضرورت

بی‌شک پشتوانه تاریخی مباحث عقلی، در تحلیل و فهم عمیق آن نقش مهمی را ایفاء می‌کند. چرا که اطلاع از فضای فکری منطق دانان و مکاتبی که در قالب آن، نظریات خود را ابراز می‌داشتند

می تواند اهمیت ویژه ای در فهم مباحث داشته باشد. در سیر مباحث منطقی نیز می شود به سه سنت مهم با ویژگی های مخصوص اشاره کرد: سنت مشاء، اشراق و حکمت متعالیه که هر کدام در پیشرفت، اصلاح و تحلیل های نوین از مباحث منطق یونان نقش آفرینی داشته اند. این رساله در نظر دارد یکی از حلقه های مفقوده این سیر را معرفی نماید. آراء منطقی معلم ثالث، میر داماد از جمله مسائلی است که در نقطه اتصال دو سنت مشاء و حکمت متعالیه، مغفول منطق دانان امروزی واقع شده که نتیجه اش احساس یک نوع جهش از منطق مشاء به منطق صدرایی است. بالطبع تبیین و تفسیر آراء منطقی این حکیم بزرگ می تواند در روند تکاملی مباحث منطقی و فهم بهتر منطق صدرایی کارساز باشد. همچنین با تحقیق در آراء منطقی میر داماد، میزان تأثیر پذیری صدرالمتألهین (ره) از استادش مشخص می شود.

4) بیان مسئله و سؤال اصلی

خداوند متعال قدرت تفکر را در نهاد انسان به ودیعه گذاشت تا باعث تمایز او از حیوان شود. از آنجایی که امکان دارد انسان در تفکرش دچار اوهام و مغالطاتی شود، باید روش صحیح فکر کردن را بیاموزد. این روش توسط معلم اول به صورت علمی مدون درآمد و به مرور زمان توسط منطق دانان مباحث آن منقح و بسط بیشتری یافت تا در دوره اسلامی توسط منطق دانان مسلمان که سهم زیادی در تحلیل مباحث آن داشتند؛ به اوج رسید.

میر داماد (ره)، حکیم مسلمانی است که در حلقه وصل بین نظام مشایی و صدرایی قرار دارد. اگرچه او به حکیم، معروف است تا منطق دان، اما آراء منطقی هم دارد که در مطاوی مطالب فلسفی ایشان به مناسبت مباحث و به فراخور نیاز مطرح شده است که سیر تکاملی مباحث منطقی را به نظام صدرایی اتصال می دهد. حال سؤال این است آراء منطقی میر داماد در حوزه های مختلف منطقی چیست؟

5) بیان سؤالات فرعی

1. موضوع منطق از دیدگاه میر داماد (ره) چیست؟

2. میرداماد چگونه تقابل و اقسام آن را تحلیل می کند؟
3. نحوه تحلیل تصور و تصدیق از دیدگاه میرداماد(ره) چیست؟
4. مطالب اصلی و فرعی از نظر میرداماد(ره) چیست؟
5. میرداماد(ره) در رابطه با قضایا چه دیدگاهی دارد؟ (حمل، اقسام حمل، اجزای قضیه، اقسام قضیه، اعمیت سالبه از موجه، قضایای موجهه)
6. آراء میرداماد(ره) در بحث برهان چیست؟ (اقسام برهان، شرایط آن)

6) پیش فرضها و مبانی

این رساله بر اصول منطق سنتی مبتنی است و در قالب تقسیمات و تحلیل های آن به تبیین و تحلیل مسائل منطقی می پردازد؛ هر چند در بعضی از جاها ممکن است کلام بدیعی مطرح شود؛ اما چارچوب همان چارچوب، پیش فرضها همان پیش فرضها و مبادی همان مبادی است.

7) فرضیه های پژوهش

1. موضوع منطق معقولات ثانیه منطقی از حیث ایصال است.
2. تقابل دارای اقسامی است.
3. تصور و تصدیق در حقیقت باهم فرق دارند.
4. قضیه دارای اجزایی از قبیل عقدالوضع و عقدالحمل و نسبت حکمیه است.
5. ترکیب عقدالوضع، ترکیب حملی نیست.
6. قضیه سالبه از حیث موضوع اعم از موجه است.
7. مطلب هل به بسیطه و مرکبه و بسیطه به حقیقی و مشهوری تقسیم می شود.

8. برهان لمّی وائی درقیاس‌های استثنایی مانند اقترانی جریان دارد.

8) پیشینه پژوهش

تابحال تحقیق جدی در زمینه آراء منطقی میرداماد صورت نگرفته است و تنها نوشتاری که در باب منطقیات میرداماد وجود دارد چند مبحث از مباحث منطقی اوست که در کتاب منطق و مباحث الفاظ، به اهتمام دکتر مهدی محقق و توشیکو ایزوتسو گردآوری شده است.

9) مشکلات پژوهش

از مشکلات این پژوهش می‌توان به پراکنده بودن نظرات منطقی میرداماد، در بین کتابهای او و اغلاق در عباراتش اشاره کرد. از طرف دیگر چون تحقیقی که آراء منطقی او را تبیین و تحلیل کرده باشد وجود ندارد، مشکلات تحقیق را دو چندان کرده است.

10) روش تحقیق

روشی که در این رساله مورد توجه قرار گرفته روش توصیفی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات تحلیلی عقلی است. ابزار گردآوری اطلاعات نیز فیش می‌باشد.

11) درباره میرداماد(ره)

میر برهان‌الدین محمدباقر استرآبادی، مشهور به «میرداماد»، معلم ثالث و متخلص به اشراق، فیلسوف، متکلم و فقیه برجسته دوره صفویه و از ارکان مکتب فلسفی اصفهان است. میرداماد فرزند میر شمس‌الدین محمد استرآبادی مشهور به داماد و از سادات حسینی گرگان است. محمد استرآبادی با دختر علی بن عبد‌العالی معروف به محقق کرکی ازدواج نمود و به همین خاطر او را

داماد نامیدند. میرداماد این لقب را از پدر خود به ارث برده است. درباره سال تولد او، اطلاعات کافی در دست نیست؛ ولی کتاب «نخبة المقال فی اسماء الرجال» تولد او را سال ۹۶۹ ذکر کرده است.^۱

در کودکی به مشهد هجرت کرد و علوم دینی را نزد سید علی فرزند ابی الحسن موسوی عاملی و دیگر اساتید آن دیار آموخت.^۲ علوم فلسفه و ریاضیات را در دوران حضورش در مشهد آموخت. میر محمدباقر سپس راهی قزوین شد. او مدتی هم در کربلا ساکن شد، در سال ۹۸۸ دوباره به خراسان آمد و تا سال ۹۹۳ در آنجا ماندگار شد و سپس به کاشان مهاجرت کرد. میرداماد در سال ۱۰۴۰ در بین راه مسیر کربلا و نجف درگذشت و در حرم علی بن ابیطالب دفن شد.

محدث قمی نوشته است: محمد باقر بن محمد حسینی استرآبادی سید اجل، محقق تحریر، عالم مدّتی خبیر، حکیم متکلم شهیر، ماهر در عقلیات و کامل در نقلیات.

عقلیش از قیاس عقل برون نقلیش از قیاس نقل فزون

از حدائق المقربین میرمحمد صالح نقل است که میر داماد در تعبّدات به نهایت رسیده بود، و قرآن مجید را بسیار تلاوت می نمود، به حدّی که بعضی از ثقات برای من نقل کرد که در هر شب پانزده جزو قرآن می خواند، و در نزد شاه عباس ماضی صفوی و همچنین در نزد خلیفه او شاه صفی بسیار مقرب بود. و جماعتی نقل کرده اند که سید داماد در اواخر عمر شریف خویش به همراهی شاه صفی مرحوم از اصفهان حرکت کرد به زیارت عتبات عالیات و در همانجا در سال ۱۰۴۱ وفات یافت و در نجف اشرف به خاک سپرده شد. عراق عرب در آن اوقات در تصرف سلاطین صفویّه بود، و در سنه ۱۴۰۸ سلطان مراد از دست ایشان گرفت.^۳

^۱. غلامحسین ابراهیمی دینانی، ماجرای فکری فلسفی در جهان اسلام، طرح نو، ص ۳۰۱.

^۲. فصلنامه مشکوه، ش ۴۳، ص ۹۴؛ میر محمدباقر داماد، قسبات، به اهتمام مهدی محقق، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۶۷، مقدمه، ص ۲۵، به نقل از سایه اشراق؛ زندگینامه میرداماد، عباس عبیری، ص ۱۷، قم، ۱۳۷۶.

^۳. الافق المبین، مقدمه مصحح ص: ۴۸.

اوقات شریف میرداماد لحظه‌ای از مباحثه و مطالعه و تأمل در مطالب عالی علمی خالی نبود، وی جامع کمالات صوری و معنوی و کاشف دقایق انفسی و آفاقی است. در اکثر علوم حکمیات و فنون غریبه ریاضی و فقه و اصول و علوم ادبی و تفسیر قرآن و احادیث شریفه درجه علیا یافته و رتبه عالی و اجتهاد داشته، و فقهای عصر فتاوی شرعیّه را به تصحیح او معتبر می‌شمرده‌اند، محافظت نماز جمعه و جماعت و رسیدگی به امور بندگان خداوند با توجه به تهجد و خلع و خلسه از جلاباب بدن و

غرق در عالم معنی شدن چنان که در شرح احوال او نگاشته‌اند. همه را جمع نموده است.^۱

میرداماد، در دوره تحصیل و تحقیق خود در اصفهان و دیگر بلاد، از محضر دانشمندانی بسیار، از جمله امیرفخر الدین سماک استرآبادی و عزالدین حسین بن عبدالصمد عاملی والد شیخ بهائی و عبدالعالی کرکی دایی خود و سید نورالدین علی موسوی عاملی به درس یا به اجازه بهره‌مند بوده است. از دیگر استادان اومی توان علی بن ابی الحسن عاملی و تاج‌الدین حسین صاعد بن شمس‌الدین توسی را نام برد.^۲

شاگردان و کسانی که از درس او بهره برده یا به اجازه از او شرف یافته یا با او مکاتبات داشته‌اند. از جمله: شاه عباس صفوی و شریف مکه و سعد معلّم خواندگار روم و سلطان العلماء و میرزا رضی صدارت پناه و نواب آصف خان و میرزا شاهرخ بیگای وزیر و ملّا صدرا شیرازی و سید احمد علوی و عبد الغفار رشتی و صالح جزایری و سید حسین بن حیدر کرکی و سید محمد باقر مشهدی و عبد المطلب طالقانی و محمد گنابادی و عبد الله سمنانی و سید منصور گیلانی و امیر محمد مؤمن گیلانی و زلالی خوانساری و میر محمد تقی استرآبادی و تاج‌الدین حسین توسی و ابو الفتح گیلانی و قطب‌الدین محمد بن علی الشریف الدیلمی اللاهیجی صاحب محبوب القلوب و نظام احمد دشتکی و ملّا خلیل قزوینی و گروهی دیگر را می‌توان نام برد.

میراث علمی و کارهای میر داماد به عدد از صد فراتر است از آثار او می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: «القسات، الایفاضات، صراط المستقیم، الافق المبین، الحبل المتین، جذوات و مواقیت،

^۱. همان، ص ۳۴.

^۲. همان.

تقویم الایمان، شارع النجاة، الرواشح السماویة فی شرح الاحادیث الامامیة، رساله ای در تولی و تبری، خلسة الملکوئیة، الجمع و التوفیق بین رایى الحکیمین، رساله فی حدوث العالم ذاتا و قدمه زمانا، اللوامع الربانیة فی رد شبه النصرانیة، رساله فی تحقیق مفهوم الوجود، رساله فی المنطق، السبع الشداد، سدره المنتهی، رساله فی خلق الاعمال، نبراس الضیاء، عیون المسائل، تفسیر قرآن، شرح استبصار، رساله ای در ابطل زمان موهوم، رساله ای در جیب، الایماضات، التشریقات، انموذج العلوم، الایقاضات فی خلق الاعمال و افعال العباد اربعة ايام، الاعضالات العشرینیة، امانت الهی، برهان اسد و اخصر، تأویل المقطعات، تحقیق علم الواجب، تشریق الحق، التصحیحات و التقویمات، تعلیقه رجال کشی، تعلیقه شرایع الاسلام، تعلیقه صحیفه سجادیه، تفسیر سوره اخلاص، التقدیسات، حاشیه تعلیقات ابن سینا، حاشیه تقویم الایمان، حاشیه جمع بین رایى الحکیمین، حاشیه خفری بر شرح تجرید، حاشیه بر شرح مختصر عضدیة، حاشیه شفا، حاشیه قواعد الاحکام، حاشیه حدوث العالم، حاشیه مختلف الشیعة، حاشیه معراج نامه، حاشیه من لا یحضره الفقیه، الحرز الحارز، الحکمة، الحروف و الاعداد، حل الاعضالات، حل مسایل اقلیدسی، حاشیه رساله تنازع الزوجین، خطبه النکاح، الخلسات و الخلیعات، درة البیضا، دیوان اشراق، دوازده امام، رساله الاغالیط، رساله فی اثبات سیادة المنتسب بالام الی هاشم، رساله فی تنازع الزوجین قبل الدخول فی قدر المهر، رساله فی التوحید، رساله فی علم الواجب، رساله فی قدرة الواجب، رساله فی مذهب ارسطاطالیس، رساله فی فنون العلم و الصناعات، رساله فی صیغ العقود، شرح تهذیب الاحکام، شرح حدیث انما الاعمال بالنیات، شرح حدیث تمثیل علی بسورة التوحید، شرح حدیث نیه المؤمن خیر من عمله، شرح مختصر الاصول، شرح نجات، شرح تقدمه تقویم الایمان، شرح التسمیة، رساله فی الصلاة الجمعة، ضوابط الرضاع، عرش التقدیس، رساله فی فضیلة سورة التوحید، عیون المسائل المنطوی علی لطائف الدقائق و طرائف الجلائل، قانون العصمة و برهان الحکمة، القبضات، قوس النهار، قیاسات، حق یقین، قضا و قدر، لطائف غیبیة، مخزن الاسراسر و مشرق الانوار، المعلقات علی تقویم الایمان، المعلقات علی السبع الشداد، رساله فی معنی القدرة مواقیع العلوم، رساله فی النصف النهار، اثولوجیا (میمرات)، جدوی الدعاء، المناهج السویة، میزان المقادیر، الجنة الواقیة و الجنة الباقیة،

تشریح الحق، الخلیة فی الصلوة و مقدماتها، رسالۀ فی علم النبی (ص)، الاعضالات، العویصات فی فنون العلوم و الصناعات¹

¹. مقدمه القیسات، ص 59